

DATE ARHEOZOLOGICE PRIVIND TIPOLOGIA BOVINELOR CRESCUTE ÎN AȘEZĂRILE MEDIEVALE DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

DE

LUMINIȚA BEJENARU

CUVINTE CHEIE: Evul mediu, Arheozoologie, România, Bos taurus, tipologie

Interpretarea din punct de vedere arheozoologic a tipurilor de vite ce erau crescute în evul mediu pe teritoriul României se bazează pe o sinteză a datelor privind în special înălțimea la greabăn. Acest ansamblu de date metrice, prelucrate statistic, include și informațiile extrase din studiile faunistice anterioare, ale căror detalieri pe sit și pe intervale de timp este realizată în tabelul 1. În ceea ce privește înălțimea la greabăn, valorile originale ale celorlalți autori au fost convertite după coeficienții lui Fock, cei aplicați și în studiul sintetic privind talia bovinelor domestice din Europa¹, utilizat în această lucrare pentru comparații.

În stațiunile medievale cu un număr mai mare de date metrice, prelucrate statistic (Baia, Siret, Târgu Trotuș, Vaslui, Dinogetia), populațiile de bovine domestice apar destul de compacte în ceea ce privește parametri corporali menționați. Respectivul animale par să reprezinte tipuri care au stat la baza constituirii rasei Sura de stepă, cu coarne gracile, de tip „brachyceros”, înălțime la greabăn în medie de 112 cm. Această rasă primitivă ocupa aproape întreaga suprafață a țării cu excepția regiunii carpatice, unde probabil era răspândită o altă vită primitivă, de talie mai mică – cea de munte, numită și Mocănița. De altfel chiar Dimitrie Cantemir pomenea în *Descrierea Moldovei* de boii mici de la munte și de „cirezile mari cu boii frumoși zdraveni” de la șes. Din păcate, în stadiul actual al cercetărilor arheozoologice nu au fost depistate separări clare tipologice, ci doar o slabă oscilație a taliei la greabăn, eșantioanele din nordul Moldovei având media ușor mai scăzută față de restul țării (tab. 1). Histograma de frecvență a taliilor de bovine medievale de pe teritoriul țării noastre prezintă o distribuție unimodală, caracteristică unei uniformități în sânul populației. Aceste animale puteau atinge înălțimi la greabăn de la minim 97,8 cm până la cel mult 129,1 cm, frecvența cea mai numeroasă – de 69 – fiind înregistrată de valorile 110,1–112,5 cm (fig. 1). Media taliei la greabăn a bovinelor medievale de pe teritoriul României este foarte apropiată de cea estimată pentru bovinele medievale din restul Europei², de 110,6 cm. Macroregional privind variabilitatea înălțimii la greabăn, pe figura 2 se remarcă valoarea mediei sale pentru teritoriul României situată printre cele mai mari din Europa medievală, fiind întrecută doar de taliile medii estimate pentru zona centrală (Ungaria, Cehia) și cea vestică (Franța, Belgia).

În decursul timpului, datorită condițiilor diferite de viață din diverse regiuni, în cadrul rasei Sura de stepă, s-ar fi format mai multe varietăți: moldovenească, ialomițeană, transilvăneană, dobrogeană. Astfel am putea explica lungimea mai mare a coarnelor înregistrată pentru eșantioanele din Dobrogea: Dinogetia³ (n=31), Isaccea/Brăila (fig. 3), știind și din datele zootehnice actuale, că unul din tipurile varietății dobrogene este mai robust și are coarnele mai lungi⁴.

¹ Fr. Audoin-Rouzeau, *La taille du boeuf domestique en Europe de l'Antiquité aux Temps Modernes*, în *Fiches d'osteologie animale pour l'archéologie, serie B: Mammifères*, nr. 2, APDCA, Juan-les-Pines, 1991, p. 3–40.

² *Ibidem*.

³ G. Gheorghiu, S. Haimovici, *Caracteristicile mamiferelor domestice descoperite în așezarea feudală timpurie de la Garvăn (Dinogetia)*, în *AȘUIași*, s. Ila. *Biologie*, t. XI, fasc. 1, 1965, p. 176–184.

⁴ Gh. Dincă, *Rasele autohtone (naturale)*, în *Zootehnia României, II – bovine*, București, 1973, p. 35–54.

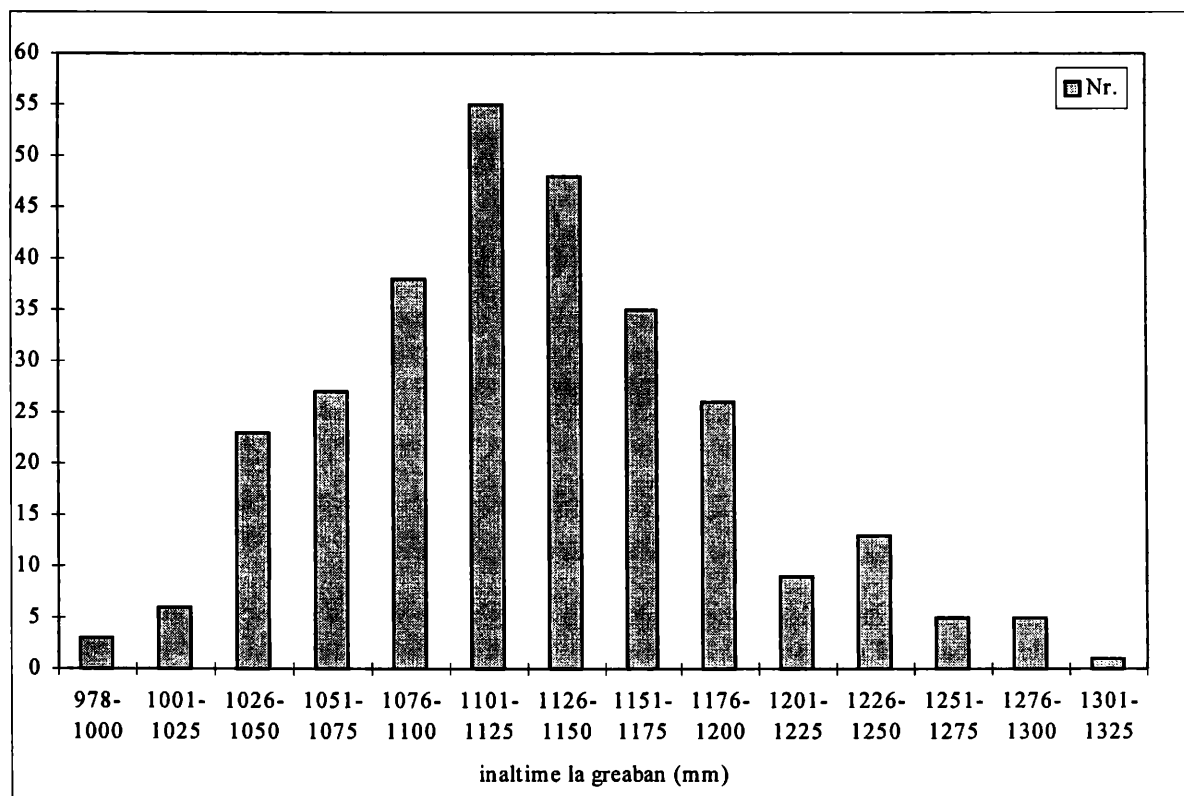

Fig. 1. Histograma de frecvență a taliilor la greabăn pentru bovinele domestice de pe teritoriul României, în evul mediu.

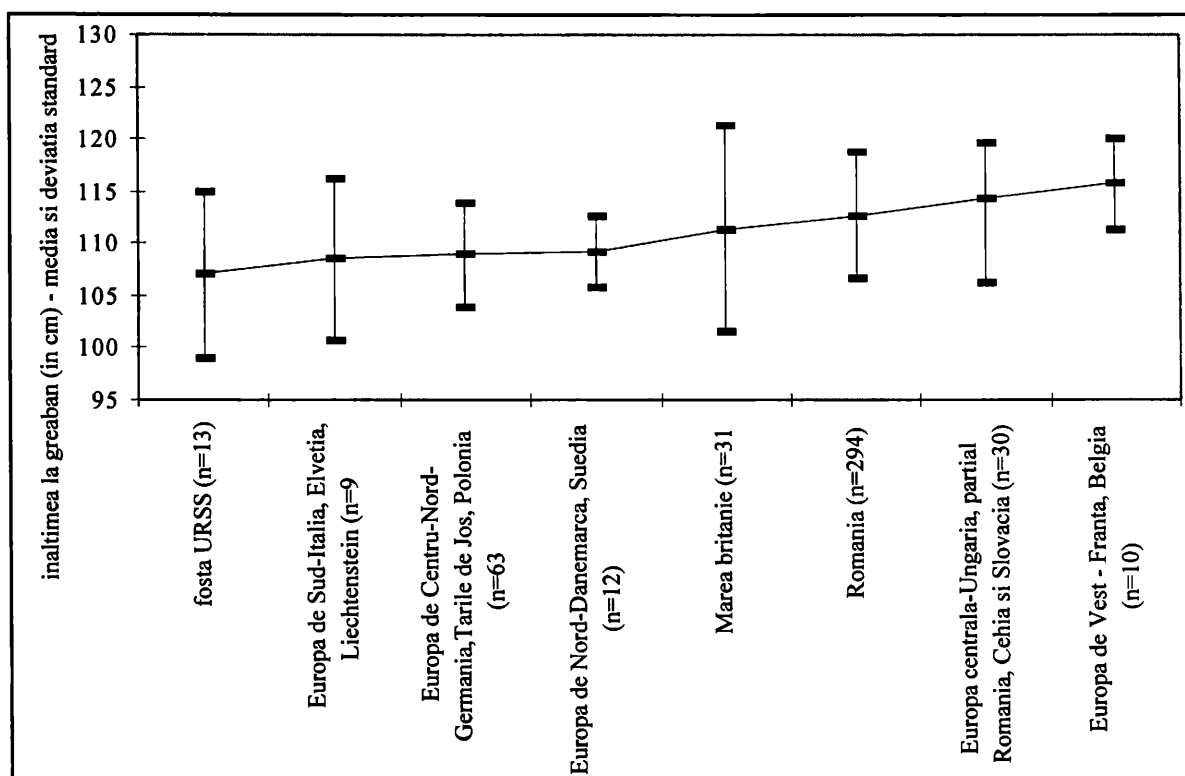

Fig. 2. Variația geografică a înălțimii la greabăn pentru bovinele domestice în Europa medievală (după Audoin-Rouzeau, 1991, cu modificări personale).

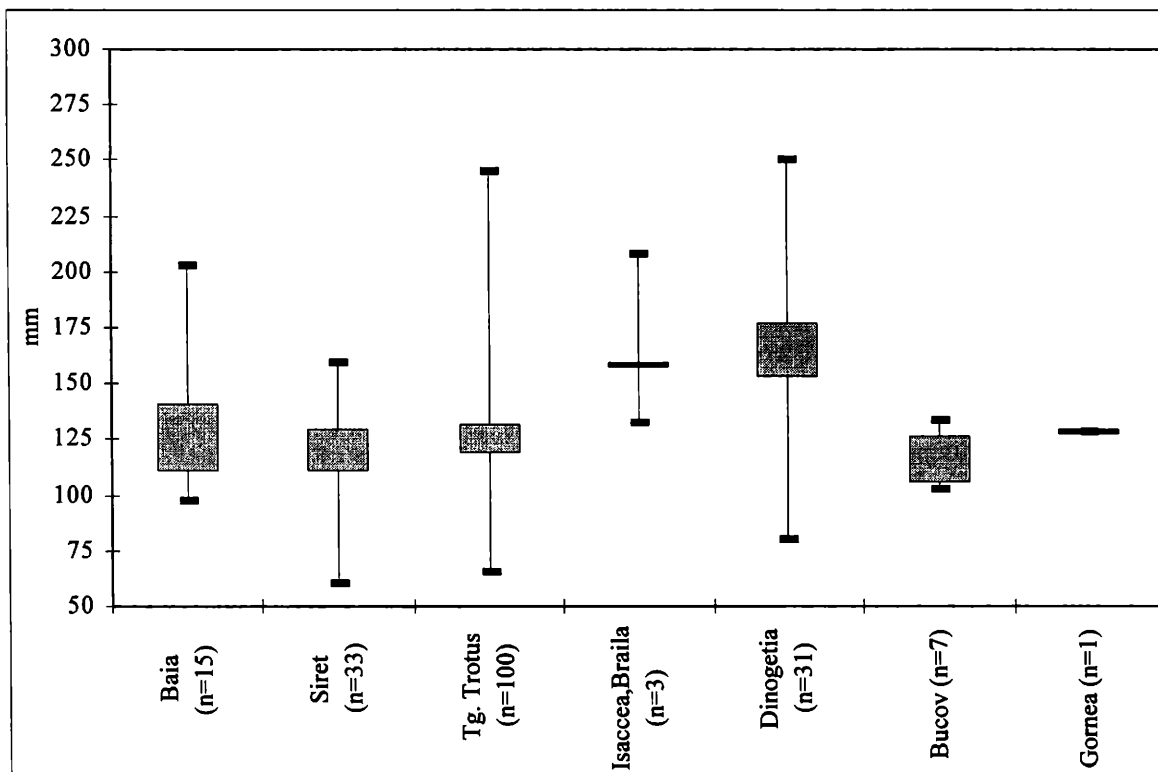

Fig. 3. Variabilitatea lungimii proceselor cornulare de *Bos taurus* (minima, maxima, intervalul de încredere pentru medie).

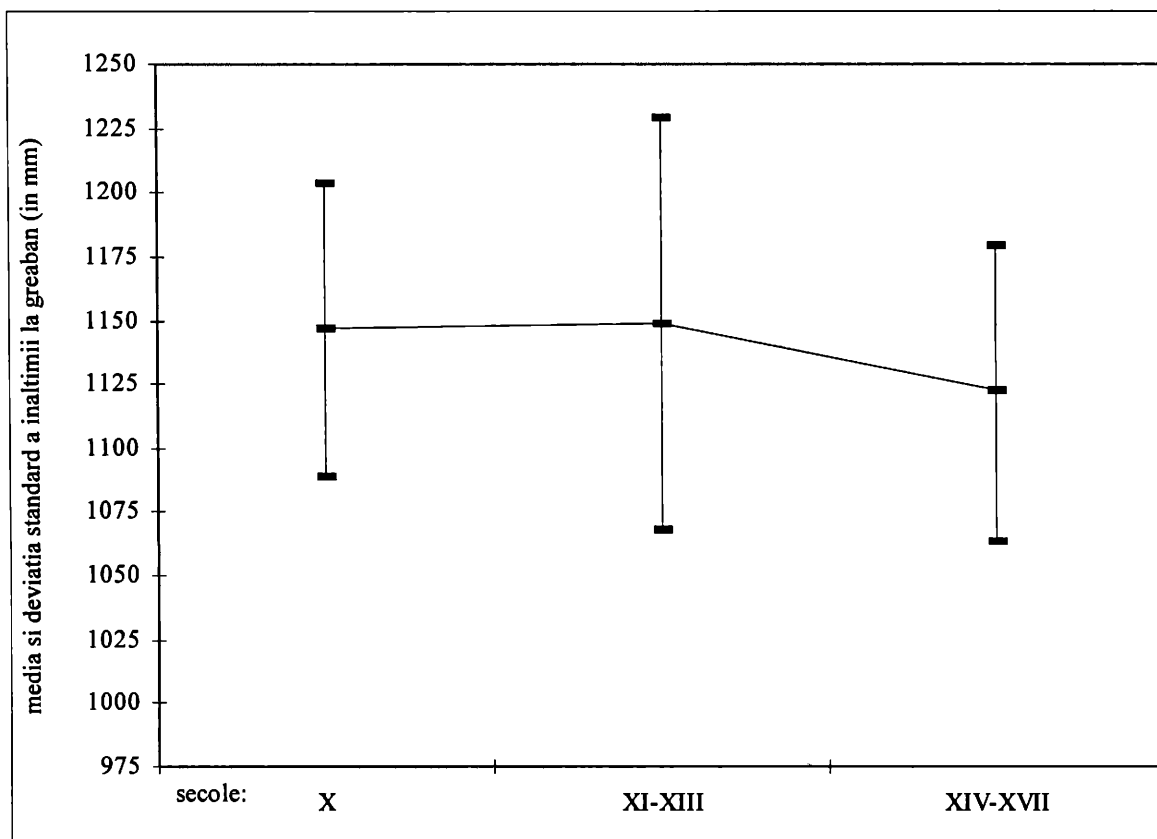

Fig. 4. Variația cronologică a taliei la greabăn pentru bovinele domestice de pe teritoriul României, în evul mediu.

Variația cronologică a taliei la greabăn pentru bovinele medievale de pe teritoriul României apare destul de restrânsă. După cum indică figura 4, trecerea de la perioada secolelor VIII–X spre cea a secolelor XI–XIII n-ar aduce nici o schimbare în talia bovinelor, mediile fiind de 114,7 cm, respectiv 114,9 cm. Abia mai târziu, în perioada secolelor XIV–XVII s-ar înregistra o ușoară scădere, media coborând la 112,7 cm, care totuși rămâne superioară celor din Germania și Polonia (108,9 cm), Italia (108,5 cm), fosta URSS (107,2 cm), dar mai mică decât cea din Ungaria⁵ (124,5 cm). Această evoluție este oarecum în discordanță cu cea înregistrată în alte țări din estul și centrul Europei (Franța, Belgia, Țările de Jos, Danemarca, Ungaria), dar nu și în Germania de est și sud, Polonia, unde, după o scădere a taliei până spre 109,8 cm în secolele VII–XIII, a urmat o redresare a ei, spre 116,7 cm în perioada următoare, a secolelor XIV–XVII⁶. Ar putea indica ușoara scădere a taliei bovinelor de la noi o oarecare selecție a lor în vederea exportului? Este binecunoscut faptul că eșantioanele arheozoologice sunt constituite din resturile a ceea ce locuitorii consumau și nu neapărat a ceea ce creșteau. Se cunoaște faptul că o parte din bovinele crescute pe teritoriul țării noastre luau calea Occidentului, și este de presupus că dintre cele mai mari.

Comerțul de vite mari în Europa secolelor XIV–XVII era destul de intens, întrucât consumul de carne era mare, atât în casele celor bogați, cât și ale celorlalți, ceea ce presupunea o aprovizionare regulată nu numai din ținuturile apropiate, ci și din cele mai îndepărtate⁷. Turme mari de vite plecau spre vestul Europei din Polonia, Ungaria și Țările Române (fig. 5).

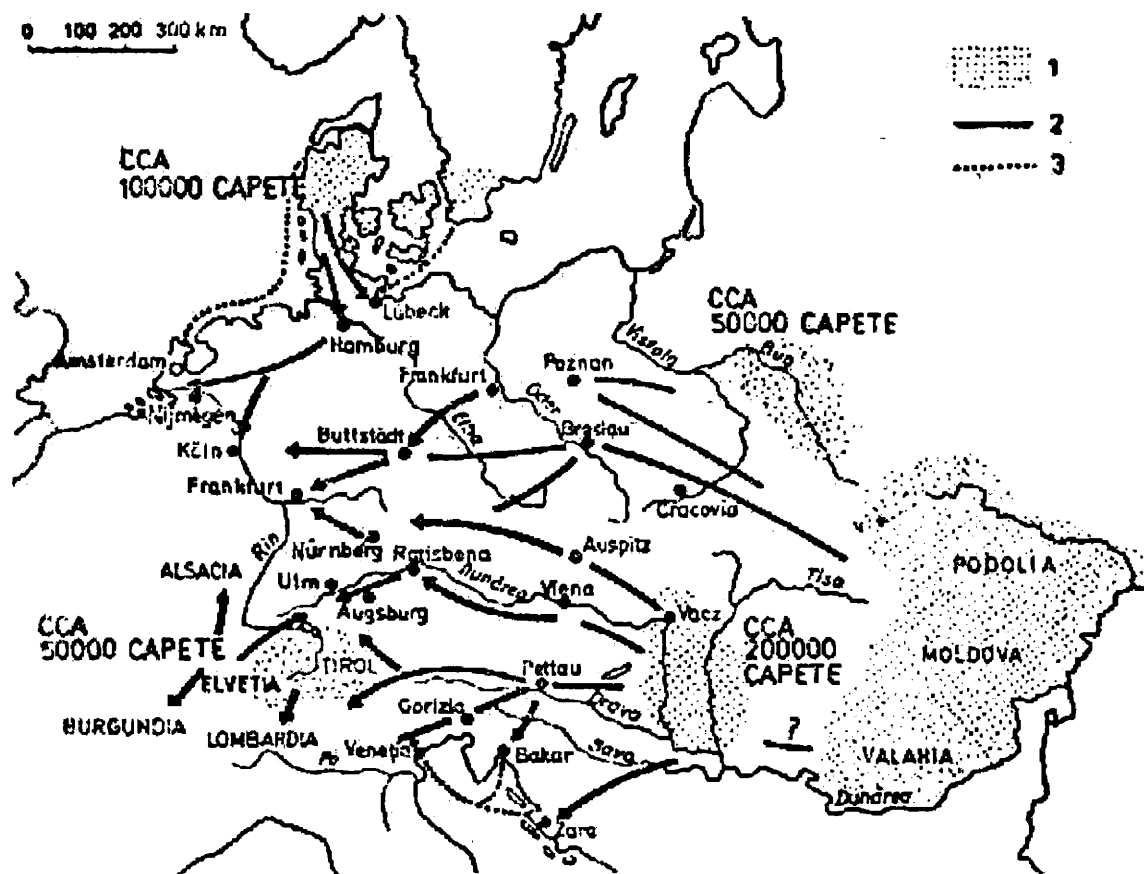

Fig. 5. Comerțul cu vite mari în Europa la 1600: 1 – zonele în care se creșteau animale; 2 – căi de uscat; 3 – căi maritime (după Braudel, 1984).

⁵ Fr. Audoin-Rouzeau, *op. cit.*

⁶ *Ibidem.*

⁷ F. Braudel, *Structurile cotidianului*, București, 1984, I, p. 219.

Tabelul 1

Date statistice privind înălțimea la greabăn (în mm) a bovinelor domestice, identificate în situri medievale de pe teritoriul României

Sit arheologic	Perioada istorică	n date	Minima	Maxima	media	interval de încredere pt. medie	Deviația standard
Baia ⁸	XIV–XVII	87	1020	1254	1123	1111–1134	54,73
Siret ⁹	XIV–XVI	84	978	1302	1106	1093–1118	58,47
Tg. Trotuș ¹⁰	XIV–XVI	12	1068	1194	1123	1096–1149	41,92
Vaslui ¹¹	XIV–XVI	40	1020	1286	1130	1113–1146	50,50
Bârlad ¹²	XIII–XIV	1	1280	–	–	–	–
Brăila ¹³	XV–XVII	2	1176	1248	–	–	–
Piua Petrii ¹⁴	XV–XVI	19	1050	1289	1167	1137–1196	60,38
Isacceă ¹⁵	XIII	12	975	1254	1155	1098–1223	74,72
Hârșova ¹⁶	XI–XIII	2	1062	1096	–	–	–
Capidava ¹⁷	XI–XII	9	1062	1291	1167	1087–1246	103,65
Dinogetia* ¹⁸	XI–XII	38	–	–	1123	–	–
Bucov ¹⁹	VIII–X	23	1050	1242	1147	1121–1171	57,37
Banat ²⁰	X–XIII	7	1074	1234	1132	1080–1183	56,12
Total	VIII–X	23	1050	1242	1147	1121–1171	57,37
Total	XI–XIII	26	1062	1291	1149	1116–1181	80,16
Total	XIV–XVII	244	978	1302	1122	1114–1129	57,62
Total	Ev mediu	294	978	1302	1127	1120–1134	60,99

⁸ L. Bejenaru, *Arheozoologia spațiului românesc medieval*, Iași, 2003, p. 228.

⁹ S. Haimovici, C. Tarcan, G. Amaximoaie, *Studiul arheozoologic cu privire la materialul provenit din orașul medieval Siret (secolele XIV–XV)*, în *ArhMold*, XVI, 1993, p. 311–320; S. Haimovici, L. Bejenaru, *Studiul materialului arheozoologic aparținând sfârșitului secolului XIV și începutului celui de-al XV-lea, provenit din orașul medieval Siret*, în *Suceava*, XXI, 1994, p. 41–55; L. Bejenaru, C. Tarcan-Hrișcu, *op. cit.*, 1996.

¹⁰ L. Bejenaru, *Date arheozoologice privind situl medieval de la Târgu Trotuș*, în A. Artimon, *Orașul medieval Trotuș în secolele XIV–XVII. Geneză și evoluție*, Bacău, 2003, p. 249–257.

¹¹ S. Haimovici, *Studiul arheozoologic al materialului aparținând secolului XV provenit din orașul medieval Vaslui*, în *ActaMM*, XII–XIV, 1990–1992, p. 64–92.

¹² S. Haimovici, *Resturile faunistice din așezarea de la Bârlad din secolele XIII–XIV*, în *ArhMold*, IX, 1980, p. 85–91.

¹³ L. Bejenaru, C. Hrișcu, *Date arheozoologice privind materialul faunistic de la Biserica Sf. Arhanghel Mihail din Brăila*, în I. Căndea, *Brăila. Origini și evoluție până la jumătatea secolului al XVI-lea*, Brăila, 1995, p. 219–226.

¹⁴ L. Bejenaru, I. Astanei, S. Leonov, *Date arheozoologice privind situl medieval de la Piua Petrii*, în *AȘUIași, Biol.anim.*, XLVII, 2001, p. 181–189.

¹⁵ L. Bejenaru, *op. cit.*, 2003, p. 228.

¹⁶ L. Bejenaru, *Analiza unui material arheozoologic aparținând evului mediu timpuriu din Cetatea Hârșova*, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 321–328.

¹⁷ S. Haimovici, R. Ureche, *Studiul preliminar al faunei descoperite în așezarea feudală timpurie de la Capidava*, în *Pontica*, XII, 1979, p. 157–170.

¹⁸ G. Gheorghiu, S. Haimovici, *op. cit.*

¹⁹ S. Haimovici, *Fauna din așezările feudale timpurii (secolele VIII–X) de la Bucov-Ploiești*, în *SCIVA*, 30, 1979, 2, p. 163–213.

²⁰ G. El Susi, *Vânători, pescari și crescători de animale în Banatul mileniilor VI î. Ch. – I d. Ch.*, Timișoara, 1996.

* Situl de la Dinogetia a fost exclus din sinteză, întrucât nu a fost posibilă prelucrarea statistică a datelor privind înălțimea la greabăn.

Boii moldovenești erau preferați și pentru muncă, fiind răbdători, rezistenți la temperaturi excesive, atât vara, cât și iarna, aveau putere de tracțiune mare și aptitudini remarcabile pentru jug. Pentru muncă erau folosite și vacile, o mare parte din energia chimică potențială fiind consumată în acest scop și doar restul pentru lapte și carne (astfel se explică producțiile economice scăzute ale rasei). În acest sens ar trebui interpretată prezența la Siret a trei metapodale de femele, conform indicelui de gracilitate, care au însă extremitățile distale mult lărgite, indicele $3 \times 100/1$ variind între 30 și 33,94. Această situație ar putea reflecta tocmai folosirea femelelor respective și la tracțiune²¹.

Concluzii. Bovinele domestice identificate arheozoologic în siturile medievale de pe teritoriul României par să reprezinte tipul care a stat la baza constituirii rasei Sura de stepă, cu coarne gracile, de tip „brachyceros” – mai lungi însă la populația din Dobrogea, cu înălțimea la greabăn în medie de 112 cm, care se situează printre cele mari din Europa medievală, fiind întrecută doar de taliile estimate în medie pentru zona centrală (Ungaria, Cehia) și cea vestică (Franța, Belgia). În ceea ce privește scăderea ușoară a înălțimii la greabăn înregistrată în perioada secolelor XIV–XVII, ea s-ar fi putut datora unei selecții aplicate în vederea exportului de vite, intensificat în această perioadă, atât spre vestul Europei, cât și spre Poartă. De asemenea, ar putea fi implicată și răcirea climei înregistrată spre finele acestei perioade, care, deși de scurtă durată, prin criza de hrană produsă a putut determina o ușoară scădere a taliei la bovine.

DONNÉES ARCHÉOZOOLOGIQUES CONCERNANT LA TYPOLOGIE DES BOVINES DOMESTIQUES ÉLEVÉS DANS ÉTABLISSEMENTS MÉDIÉVAUX SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE

RÉSUMÉ

L'interprétation archéozoologique des types de bovines qui étaient élevés en Moyen Âge sur le territoire de la Roumanie se base sur une synthèse des données concernant principalement la taille au garrot.

Les bovines domestiques identifiées dans les sites médiévaux sur le territoire de la Roumanie semblent représenter le type qui se trouve à la base de constitution de rase "Sura de stepă" (La Grise des steppes). Le respectif type de bovine médiévale avait des cornes graciles (*brachyceros*), plus longs dans la population de Dobroudja, avec la taille au garrot en moyenne de 112 cm – taille dépassée seulement par des celles estimées pour la zone centrale (Hongrie, Tchéquie) et d'ouest de l'Europe médiévale (France, Belgique).

En ce qui concerne la faible diminution de la taille au garrot pendant les XIVe–XVIIe siècles, on peut supposer une sélection appliquée en vue de l'exportation, intensifiée dans cette période, tant vers l'ouest de l'Europe, que vers l'Empire ottoman. Il est aussi à présumer que la refroidissement de climat enregistré vers la fin de cette période a pu causer une crise de nourriture et en conséquence la faible diminution de la taille des bovines.

LÉGENDE DES FIGURES

Tableau 1. Données statistiques concernant la taille au garrot (en mm) des bovines domestiques, identifiées dans des sites médiévaux, sur le territoire de la Roumanie.

Fig. 1. Histogramme de fréquence des tailles au garrot pour les bovines domestiques dans le territoire de la Roumanie.

Fig. 2. Variation géographique de la taille au garrot pour les bovines domestiques dans l'Europe médiévale (après Audoin-Rouzeau, 1991, avec des modifications personnelles).

Fig. 3. Variabilité de la longueur des processus cornulaires de *Bos taurus* (minimum, maximum, intervalle de confiance pour moyenne).

Fig. 4. Variation chronologique de la taille au garrot pour les bovines domestiques dans le territoire de la Roumanie, en Moyen Âge.

Fig. 5. Le commerce avec des grandes bêtes dans l'Europe de l'an 1600: 1 – zones dans lesquelles on élevaient des animaux; 2 – routes de terre; 3 – routes maritimes (après Braudel, 1984).

²¹ L. Bejenaru, C. Tarcan-Hrișcu, *Date arheozoologice din așezarea medievală Siret*, în *ArhMold*, XIX, 1996, p. 311–319.